

Unitárius reflexió a „Reformáció 500” emlékévre

Ebben az évben a protestáns egyházak szerte a világon a Luther Márton és szellemi köre által intézményesített egyházi reformáció fél évezredes évfordulóját ünneplik. Az unitárius egyháznak, illetve híveinek, a magyar antitrinitárius egyistenhívőknek a hazai *Reformáció 500* ünneppsorozat különös keretet adott. A jubileumi év történéseiből nagyjából kiderült, miként vélekednek rólunk, unitáriusokról a protestáns testvéregyházak. 2013 őszén az unitárius közösség meglepődve és értetlenül vette tudomásul, hogy a Reformáció Emlékbizottságból kimaradtunk. Értelenségünket tovább fokozta, hogy az emlékbizottságban a lutheránus és a református egyházak képviselői mellett helyet kapott a római katolikus egyház képviselője is, miközben nekünk nem jutott már hely. Ez az azóta is magyarázat nélkül maradt történet bizonyos értelemben élesen előre vetítette, hogy az idei év ünnepein mennyire számolnak velünk – főleg Magyarországon – a magyar protestáns testvéregyházak képviselői. Ebben a kijózanító értelmezési keretben érdemes áttekinteni, kik is vagyunk mi, a Kárpát-medencében élő, legderülátóbb becslések szerint sem több, mint nyolcvanezer magyar unitárius, és mennyire van jelen, mennyire látható a Magyar Unitárius Egyház intézménye által egybetartott közösségünk a keresztény egyházak horizontján. A XVI. és XVII. századot kutató történészek (nem csak az egyháztörténészekre gondolok) közül többen a *magyar* reformáció savát-borsát az Erdély első protestáns püspökének, Dávid Ferencnek a tanításaira alapozó unitárius vallásban és egyházban látják. A magyar közbeszédben többen kiemelik, hogy az unitárius az egyetlen magyar alapítású vallás és egyház. Jelen írásnak nem feladata ismertetni az egyistenhívők 450 éves történetét, azt azonban kijelenthetjük, hogy nem az unitáriusokon múltott, hogy a Kárpát-medencében megőrizzük a XVI. századi felekezeti számarányunkat.

A XVII. században az unitárius vallás csak Erdélyben tudott megkapaszkodni, annak ellenére, hogy például Nagymaros és Székesfehérvár vidékén, valamint Baranyában a XVI. század utolsó évtizedeiben az unitarizmus meghatározó vallás volt (például Pécssett egy XVII. század elején keletkezett jelentés szerint csaknem kétszer annyi unitárius hívő élt, mint magyar és szláv katolikus összesen). Közel 250 év számkivetettség és küzdelem után az egyistenhívők szeretetközössége a XIX. század második felében ismét meg tudott erősödni. Hitelveink és közösségi erkölcsi normáink nemcsak kiállták az idő próbáját, hanem olyan világgép fundamentumának bizonyultak, amelyben a magyar és a nem magyar hívő emberek Isten és ember szolgálatát ismerték fel. A többnyire Ferencz József püspökségének idejére (1876–1928) eső második „aranykorban” sikerült végérvényesen gyökeret eresztenünk Erdély magyarok lakta nagyobb városaiban, illetve Budapesten. Ferencz püspöksége idején alakultak meg a városi egyházközségek, épültek fel a méretükben addig nem szokványos unitárius templomok, illetve erősödtek meg egyházi intézményeink, különös tekintettel a kolozsvári, a tordai és a székelykeresztúri kollégiumokra. Lélekszámban is gyarapodni kezdett a közösség. Bizonyára mindezek következménye volt, hogy a Monarchia, majd később a csonka Magyarország közhatalma az unitárius egyházat a négy történelmi egyház egyikeként tartotta számon. Az I. világháborút követően Erdély elvesztése, aztán a II. bécsi döntés után Észak-Erdély Magyarországhoz, Dél-Erdély Romániához csatolása már-már megoldhatatlan kihívások elé állította a közösséget. De a legnagyobb próbatételt a II. világháborút követő kommunista egyházüldöző diktatúrák jelentették. Csak a Gond-

viselőnek köszönhetően sikerült átvészelnii azt a négy évtizedet, amelyben az államhatalom nyilvánosan meghirdetett célkitűzése volt a vallási közösségek és az egyházi intézmények megszüntetése.

Ma a Kárpát-medence unitárius térképe jószerével megegyezik a már említett „aranykor” geográfiájával. Mivel az urbanizáció az unitárius közösségek erőforrásait is jelentősen átrendezte, legnagyobb gyülekezeteink immár kivétel nélkül városiak.

Erdélyben és Magyarországon összesen 194 unitárius anya-, társ-, leány- és szórvány-egyházközség gyülekezetében hirdetik vasárnaponként Isten ígését. 2017-ben összesen 123 gyülekezeti, 3 kórház- és 1 ifjúsági lelkész van az egyház kötelékében. 2012-ben a magyarországi és az erdélyi egyházrész intézményileg is egyesült. Azóta Magyar Unitárius Egyház az elnevezése az unitárius szeretetközösség intézményi hátterének. Az egyházat Magyarországon és Romániában bevett egyházként ismeri el az államhatalom. Az egyház 6 egyházkörré és a magyarországi egyházkerületre tagozódik. Az egyházi intézményrendszer fundamentuma az egyházközség, amely majdnem teljes körű önrendelkezéssel szervezi és irányítja a gyülekezeti élet minden részletét. Az egyházközség mindennapjait a lelkész és a gondnok által közösen elnökölt keblbi tanács (presbitérium) vezeti, legfőbb egyházi fóruma az egyházközség közgyűlése. Az egyetemes egyház kiemelt hatóságai az Egyházi Képviselő Tanács, a Főtanács és a Zsinat. Az egyetemesség munkáját egyháztársadalmi szervezetek (például az Országos Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet és a Gondviselés Segélyszervezet), valamint szakmai bizottságok segítik és teljesítik ki. Az egyetemes egyházat azonos értékű felhatalmazással a püspök (Magyarországon a püspöki helynök) és a főgondnokok képviselik.

2017-ben Erdélyben két egyházi közoktatási intézménnyel rendelkezünk. Kolozsváron a János Zsigmond Unitárius Kollégiumban, míg Székelykeresztúron a Berde Mózes Unitárius Kollégiumban neveljük a jövő unitárius és más felekezeti nemzedékét. Magyarországon eddigi erőfeszítéseink nem jártak sikerrel, sem Budapesten, sem vidéken nem sikerült az egyház fenntartásába venni közoktatási intézményt. Szándékainkról természetesen nem mondtunk le, kedvezőbb helyzetben ismételten jelentkezünk az illetékes állami szerveknél.

Bölcsődénk és óvodánk jelenleg Kolozsváron működik, de hamarosan Brassóban bölcsődét, Székelykeresztúron, Marosvásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön pedig óvodát nyitunk.

A lutheránus és a református egyházzal közösen tartjuk fenn a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetet, amelynek keretein belül valósul meg az unitárius lelkészképzés és továbbképzés. Őt unitárius teológiai tanár jelenti lelkészképzésünk magját. Egyházunk jelenleg kizárólag a Kolozsváron megszerzett lelkészi képesítést ismeri el. Az elmúlt évtizedben évfolyamonként 4–6 hallgató kezdte el teológiai tanulmányait. A magyarországi lelkészképzés jelenleg nem megoldott, emiatt a hazai lelkészutánpótlás gyakran megoldhatatlan problémákkal szembesül.

A múltunkat dokumentáló, hiányosan megmaradt gyűjteményeinket a kolozsvári központi épületünkben található levéltárban és könyvtárban őrizzük. A budapesti Dr. Szent-Iványi Sándor Unitárius Gyűjtemény könyvtárának és levéltárának elsődleges gyűjtőköre a magyarországi egyházkerület. A gyűjtemény a közeljövőben múzeumi kiállítóhellyel is bővül.

Műemléki szempontból a legjelentősebb erdélyi unitárius templomok Énlakán, Nagyajtán, Sepsikilyénben, Homoródkarácsonyfalván, Árkoson, Nyárádszentlászlón, Kövenden, Várfalván és Székelyderzsben találhatók. Utóbbi ezidáig a romániai magyar vonatkozású műemlékek közül az egyetlen az UNESCO épített (világ)örökségi jegyzékén. Magyarországon elsősorban az egykori Koháry utcai (ma Nagy Ignác utcai) templomos ingatlanunkat érdemes kiemelni, amely Pecz Samu egyetemi tanszékvezető professzor tervei alapján,

a Budapesti Unitárius Gyülekezet hívei és lelkes támogatói (köztük Jókai Mór) által, két év alatt épült fel. Az 1890 őszen felszentelt unitárius sionunkban található a hazai egyházi intézményeink, ide tervezzük múzeumunkat és egyházi szakkollégiumunkat is. Külön is említésre méltó a Pestszentlőrincen, a Havanna-lakótelep közepén megmenekült templomunk, amit a Trianoni békediktátumot követően Magyarországra menekült székely atyafiak építettek és szenteltek fel 1936-ban. Vidéken legjelentősebb templomunk Hódmezővásárhelyen található.

„... a prédikátorok az evangéliumot prédikálják, hirdessék, kiki az ő értelme szerint, és az község, ha venni akarja, jó, ha nem pedig senki kényszerítéssel ne kényszerítse az ü lelke azon meg nem nyugodván, de oly prédikátort tarthasson, az kinek tanítása ő néki tetszik. Ezért pedig senki az superintendensök közül, se egyebek az prédikátorokat meg ne bántassa, ne szidalmaztassék senki az religióért senkitől, az elébbi constitutiók szerént, és nem engedtetik ezt senkinek, hogy senki fogsággal, avagy helyéből való priválással fenyegezően az tanításáért, mert a hit Istennek ajándéka, ez hallásból lészön, mely hallás Istennek ígéje által vagyon.” Dávid Ferencnek bizonyára fontos szerepe volt abban, hogy János Zsigmond (II. János magyar király) az 1568-as tordai országgyűlésen elfogadtassa az előbb idézett, haladó szellemű és sok szempontból Európában is unikális határozatot. A határozatból a vallási türelem imperatívusza mellett felsejlik az egyházalapító püspök szellemi univerzuma is. Dávid tanításainak következményeként az elmúlt évszázadokban nem voltunk és most sem vagyunk hittérítő egyház, emiatt értékeinket az indokoltnál ritkábban mutatjuk meg, és nem használjuk kellően a nyilvánosság erejét.

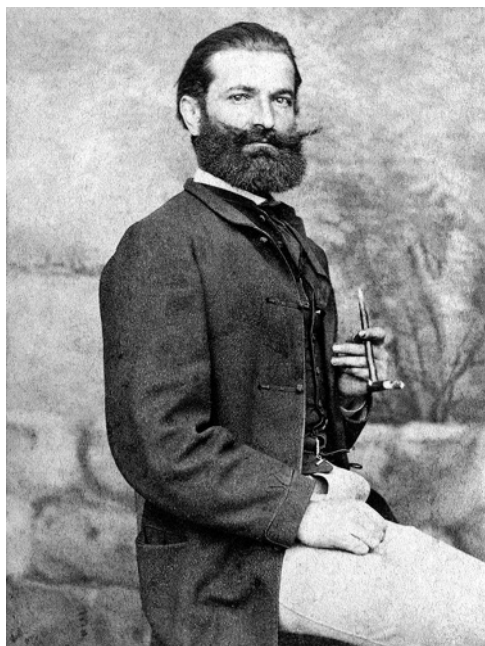
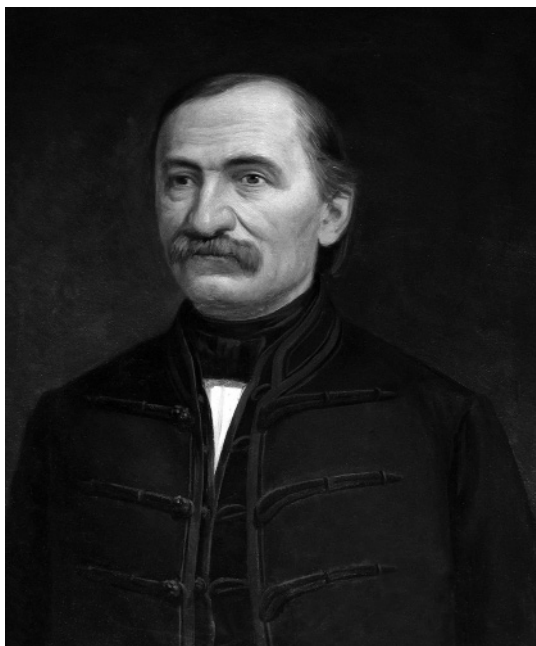
Ennek is következménye, hogy alig vannak olyanok, akik tudják, hogy Bölöni Farkas Sándor unitárius hite mennyiben határozta meg írói munkásságát. Sokan ismerik a néprajzkutató Kriza Jánost, de nagyon kevesen tudják róla, hogy 14 éven át volt egyházunk püspöke. A *Székelyföld leírása* című monográfia szerzőjét, a szociográfus, író és politikus Orbán Balázst „a legnagyobb székely”-ként emlegetik, de csak unitárius körökben tartjuk számon, hogy betért atyafiként a teljes vagyonát szeretett egyházának adományozta. A világon a legismertebb magyarnak, Bartók Bélának választott vallása az unitárius. Fia, ifjabb Bartók Béla főgondnok elődömként szolgálta egyházunkat. Brassai Sámuel sokan az utolsó erdélyi polihisztorként ismerik, de kevesen emlegetik a kolozsvári unitárius kollégium tanáráként.

*A Budapest Nagy Ignác utcai
unitárius sion*

*A pestszentlőrinci
unitárius templom*

Kriza János

Orbán Balázs

1861-ben Kriza János és Nagy Lajos unitárius kollégiumi tanárok alapították a *Keresztény Magvető* egyházi és közművelődési arcélú folyóiratot, ami a magyar nyelven megjelent sajtótermékek közül azóta a leghosszabb életűnek bizonyult. Az egyház további nyilvánosságai a Kolozsváron megjelenő *Unitárius Közlöny*, illetve a Budapesten kiadott *Unitárius Élet*.

2018-ban mi, a Kárpát-medencében élő magyar unitáriusok egyházunk megalapításának 450. évfordulójára fogunk emlékezni. Szerény képességeink és lehetőségeink teljességét bevetve megkíséreljük nemzettársaink figyelmét Erdélyben és Magyarországon a keresztény egyistenhívő közösségre felhívni. A jövő esztendő kiváló lehetőséget ad a hiányok pótlására, közösségi értékeink szélesebb körben való megismertetésére. Ebben az évben Magyarországon elvétve, Erdélyben pedig töredékesen tudtunk a világ előtt meg- és bemutatkozni. A világ felé való erőteljesebb nyitást többek között az is indokoltá teszi, hogy az elmúlt két évtizedben még a protestáns testvéregházaink elbeszéléseiben is felerősödött az egymással szemben tanúsított türelmetlenség, illetve az emlékezetpolitika legújabb színterévé vált a magyar egyháztörténet. Egyre több egyházi vezető felekezete érdemeinek méltatásával több időt tölt, mint Isten országának alázatos építésével. Nem is olyan régen, a kommunista elnyomás kényszerében a felekezetek közötti testvériesség, ahogy mondtuk: az ökumené rég (vagy soha) nem látott magasságokban szárnyalt. Sem az egyházi, sem a világi közbeszédben nem volt téma az unitáriusok szentháromság-tagadásának kérdése, senki nem kérdőjelezte meg az egyistenhívők keresztény voltát, amit az utóbbi időben főleg Magyarországon egyre többen vitatnak. Főgondnokként nem tisztem teológiai vagy egyetemes egyháztörténeti vitákba bocsátkozni senkivel. A wittenbergi 95 tétel fényében ugyanakkor mély aggodalommal szemlélem ezt a legújabb kori, rossz értelemben vett fundamentalista szemléletet. Túl azon, hogy ezek a felvetések hitükben mélyen sértik az unitárius hívő-

ket, az egyre szekularizáltabb, a történelmi egyházaktól elforduló világunkban nemcsak a keresztény unitáriusok, hanem a hívő emberek számára is teljességgel értelmezhetetlen spekulációk. Mi, unitáriusok a hitet Isten ajándékának tekintjük. Abban reménykedünk, hogy azt, amit az egy igaz Isten segédelmével a reformáció 500. évfordulóján nem sikerült megvalósítani, a jövő esztendőben be tudjuk majd pótolni.

Soli Deo Gloria!

Elekes Botond

A reformáció a képzőművészetben*

Alább két képet elemzünk. Az egyik Rembrandté, a másik Munkácsyé. Egyikük sem a reformáció századában élt, hanem valamivel később. Őket nem az idő, hanem a lényeglátás avatja az Ige festőivé. Ők ecsettel prédikáltak. Festményeik a reformációban újra felismert Igének a gyümölcsei. Ettől olyan mély értelmű mindegyik. A „logos,” az Ige szólal meg rajtuk keresztül, mégpedig úgy, hogy – az Ige természetéhez híven – tanítja, vigasztalja, önismeretre segíti a szemlélőt.

REMBRANDT „A PÁSZTOROK IMÁDÁSA” CÍMŰ FESTMÉNYÉNEK ÜZENETE

Rembrandt 1646-ban festette *A pásztorok imádása* című műalkotását, a szenvedő és *Biblián* élő emberek mély látásával – amelytől művei sokak számára valóban „élet-változtató”¹ hatásúak lettek. Személyes tragédiák sora vezetett idáig. Három gyermekét vesztette el néhány hetes korukban, csak a negyedik, Titus érte meg a felnőtt kort, aki 1641-ben született. A következő évben, 1642-ben meghalt a felesége, Saskia. Mindössze nyolc évnyi közös út adatott nekik, az is át-meg átszántva a halállal. Négy évvel Saskia halála után festette meg *A pásztorok imádását*. Ő maga így vall erről:

„Saskia halála után kezdtem ráébredni, hogy sem a mi büszke hollandus világunkban, sem egyáltalán a világban, de mégcsak nem is a Rómát legyőzni vélő Genf egyháziasságában rejlik a megtartó erő, hanem egyes-egyedül az igazán megújult, megtért lelkek közösségében. Ezért kezdtem Jézus szüleit, vagyis az ő hármasságát együttesüket ábrázolni. A születéstörténet számomra nem az itáliai mesterek érzelmes beállítása, hanem egynéhány ember mély, belső összetartozása. A meghitt félhomály, a belülről kibontakozó és szétáradó világosság, az egyszerű taglejtések mind-mind ezt kívánják megpecsételni.”²

A gyermek Jézust mintegy fénycentrumba helyezi a festő. Ragyogó fénye vonja magára első pillantásunkat. Valami mély, belső, immanens világosság ez. Olyan fehér, mint a nap, de több is, mint amit bármely világítótést okozhat, mert ez „doxa”, Isten dicsőségének ragyogása. A teremtésre emlékeztet: előbb lett a világosság, s csak utána lettek a világítótestek: a nap, a hold és a csillagok. Rembrandt ecsettel hirdeti az ígét: „A világosság a ső-

* Elhangzott a XLV. Országos Honismereti Akadémián, Sárospatakon 2017. július 5-én.

1 Wright, Christopher: Rembrandt and his Art. Hamlyn, London, New York, Sydney, Toronto. 1975. 11.

2 Reisinger János: Mit, miért, hogyan rajzoltam és festettem. Rembrandt Harmenszoon van Rijn. A tékozló fiú keresése 1606-2006. BIK Könyvkiadó és az Oltalom Alapítvány, Budapest, 2006–2007. 117.